

AZƏRBAYCAN MİLLİ MUSİQİ ALƏTİ - TARIN FORMALAŞMASI VƏ TƏKMİLLƏŞMƏSİNDƏ MİRZƏ SADIQ ƏSƏDOĞLUNUN ROLU

Ramiz QULİYEV

MUSİQİ DÜNYASI

3/52 2012

Tar ifaçılığı sənəti Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafında müstəsna rol oynayır. Məlumdur ki, tarzənlik sənəti özünün əsaslı inkişaf dövrünə XIX əsrin ikinci yarısında başlamışdır. O vaxtdək tar ifaçılığı sənətində çox uzun və rəngarəng təşəkkül prosesi həyata keçirilmişdir. Təkmilləşmə prosesi Mirzə Sadiq Əsəd oğlunun – el arasında *Sadiqcan* kimi tanınan ölməz ustadın adı ilə bağlıdır.

Gözel Qarabağın dilbər guşəsi Şuşa, sözün həqiqi mənasında, instrumental musiqi ifaçıları, xanəndələr, şair və yazıçıların məskəni olmuşdur. Dağlar diyarı haqqı olaraq Qafqazın konservatoriyası – musiqi beşiyi adlandırılmış, Azərbaycanın hüdudlarından çox-çox uzaqlarda şöhrət qazanmışdır.

XIX əsrin ikinci yarısında çalıb-çağıran musiqiçilərin, xanəndələrin sayı Şuşada sürətlə artmışdır. İllər keçdikcə burada Hacı Hüseyn, Cabbar Qaryağdı oğlu, Keçəçi oğlu Məhəmməd, Məlbəyli Həmid və digərləri musiqi fədailəri şənliklərin, məclislərin, Şərqi konsertlərinin yaşayışı olmuşlar.

Musiqimizin tarixində müstəsna xidmətləri olan şəxsiyyətlərdən biri Mirzə Sadiq Əsəd oğlu olmuşdur. Təsəffüf deyil ki, yaşamış olduğu dövrün musiqişəvərləri onu *tann novatoru* adlandırmışlar.

Qədim Şuşa həyatında yoxsulluq mənəşində sevilən Əsəd kişi 1846-cı ildə yegane oğul atası olur. Kiçik

Sadiq ayaq tutub, boy atdıqca qayğısı da çoxalır. Onun gələcək taleyi ailə başçısını düşündürür, narahat edir. Bir tərəfdən də Sadiqın baxtı gəlir, o, kiçik yaşlarından mələhatlı səsi ilə xalq mahnılarına həvəslə oxumağa başlayır.

Oğlunun səsi Əsəd kişiye təskinlik verir, onu fərəhləndirirdi. O, oğlunu xarrat Qulunun məktəbinə aparır. El sənətkarı Sadiqın səsinə yoxlayıb, məmnuniyyətlə məktəbinə qəbul edir. Lakin on səkkiz yaşında ikən Sadiqın səsi qəflətən batır. Bununla belə o, ruhdan düşmür, əvvəlcə lütək, sonra isə ney çalmağı öyrənir. Bir müddət keçdikdən sonra Sadiq kamança çalmağı öyrənir.

Nəhayət, gənc Sadiqın qəlbində yeni bir arzu – tar çalmağı istəyi baş qaldırır. Bu dəfə o, böyük həvəslə tar çalmağı da öyrənir. Onu özünə peşə seçir. Sadiqcan tarzən kimi gənc yaşlarından məşhurlaşır. Keçən əsrin axırlarında tarzənin şöhrəti bütün Zaqafqaziyaya, Dağıstana, Orta Asiyaya, Türkiyəyə və İrana yayılır. Şuşada, eləcə də, dəvət olunduğu şəhərlərdə musiqi həvəskarlarına tar sənətinin sirrini öyrətdiyinə görə, ona çox vaxt *Mirzə Sadiq* deyərmişlər. Mirzə Sadiqın musiqi fəaliyyəti çoxşaxəli, yaradıcılıq sahəsi geniş olmuşdur. Mirzə Sadiq ilk dəfə ifaçılıqda, tann quruluşunda bir sıra sanballı, cəsarətli yeniliklər aparmışdır. Sonralar həmin

Sədəflə işlənmiş tar

Oyma üsulu ilə hazırlanmış tar

kombinasiya etmək, kökləri yersiz yerə dəyişdirmək, ona tuzumsuz səslər əlavə etmək, ayaq üstə durub çalma kimi modifikasiyalar ifaçılığın tərəqqisinə mənfi təsir göstərsə, onları qəbul etmək olmaz. Təcrübə onu göstərir ki, bu dəyişikliklər nəinki ifaçılıq imkanlarını basitləşdirir, onları tənəzzülə uğradır, eyni zamanda, alətin milliyyət xüsusiyyətlərinə də xələl gətirir. Yeniliyi, alətin səslənməsində milli səciyyəliyi saxlamaq şərti ilə həyata keçirmək tələb olunur. Ona görə də, bir tarzan olaraq uzun illər ali təhsil ocağında tarin tədrisi ilə məşğul olan müəllim kimi, bu təşəbbüslərin zərərli olduğuna şübhə etmirəm.

«Sənətkar olmaq istəyən, gərək ovvalcə peşəkar olsun» şüarını ifaçılıq sənətində özünə əsas götürən Mirzə Sadiq, tərda çalğı texnikasını yüksək zirvəyə qaldırmaq zəruriyyətini hələ gənc yaşlarında ikən yaxşı dərk etmiş, son dərəcə ciddi çalışqanlığı sayəsində mizrab və barmaq vurmaq texnikasını xeyli təkmilləşdirməyə nail olmuşdur.

Mirzə Sadiğın çoxşaxəli musiqi yaradıcılığının mühüm mərhələsini təşkil edən cəhətlərdən biri də onun muğamda şöbələr arası rənglər və dirəngələr yaratmasıdır. Yeri gəlmişkən yada salmaq lazımdır ki, 1897-ci ildə Şuşada tamaşaya qoyulmuş «Leyli və Məcnun» tamaşasının musiqi tərtibatçısı Sadiqan olmuşdur və tamaşanı özü idarə etmişdir. Sadiqanın təkmilləşdirdiyi Azərbaycan tarinin sonrakı inkişafında bir çox görkəmli tarzenlərin də xidməti olmuşdur. Bunlardan Qurban Pirimov, Mirzə Mənsur Mənsurov, Hacı Məmmədov, Əhsan Dadaşov və digər tarzenlərin adlarını böyük ehtiram hissi ilə yad edirik.

Bələliklə, Sadiqan fenomeni sayəsində Azərbaycan muğamının mahiyyəti, onun ifadə vasitələri, təsir qüvvəsi və ifa üslubu yeni bir pilləyə qalxmışdır. Bu xüsusiyyətlər isə Azərbaycan xalq musiqisi tarixində tam yeni bir səhifə açmışdır.

Çətin bir mühitdə həyata göz açmış Mirzə Sadiq, qüdrətli istedadı, zəhmətsevərliyi hesabına zəmanəsinin

ən mütarəqqi şəxsiyyətlərindən biri kimi yetişmiş, musiqi sənətinin muğamların, misilsiz tərcümanı olan tanınmış qədir-qıymətini ucaltmış, onu klassik musiqi alətlərinin sırasına çıxartmışdır.

Hazırda fəxrilə qeyd edə bilərik ki, Məşədi Zeynal, Malibəyli Həmid, Məşədi Cəmil Əmirov, Şirin Axundov, Mirzə Mənsur Mənsurov, Qurban Pirimov və başqaları Sadiqan məktəbinin yetirmələri olmuşlar. Xalqımızın sevimli sənətkar beynəlmiləli bir şəxsiyyət olmuşdur: onun ansamblında azərbaycanlı, gürcü, ləzgi və digər millətlərdən olan musiqiçilər də çalib-çağırılmışlar. Sadiqanın böyük istedadı milli musiqimizin sevilmasında, Qafqazda ən mötəbər yerə çıxmasında misilsiz rol oynamışdır. O zamanlar Sadiqan dəstəsinə düşən çalğıçı, xanəndə özünü xoşbəxtlərin xoşbəxti hesab edirdi. Çünki Mirzə Sadiğın ansamblında çalışan musiqiçi adı musiqi kollektivində deyil, sözün əsl mənasında, musiqi akademiyasında fəaliyyət göstərmiş olurdu. Onlar burada yetkinləşir və hər cəhətdən püxtələşirdilər.

Xalqımızın milli-mənəvi yaddaş vasitəsi olan tanınmış gün daha əzəmətli, tərəvəllə səslənir. O, musiqi məktəbləri, kolleclərdə, Milli Konservatoriyada tədris olunur, Bakı Musiqi Akademiyasında isə bu alət üzrə beynəlxalq miqyasda fəaliyyət göstərən gənc mütəxəssislər öz elmi-praktiki və ifaçılıq səviyyələrini təkmilləşdirirlər. Bu baxımdan, Sadiqanın yeni varisləri yetişdirilir. Olmaz ustadın təkmilləşdirdiyi Azərbaycan tarin elibarı əllərdədir. Hazırda tanınmış ölkəmizin, dünyanın ən məşhur səhnələrində vüqarla səslənir, sənət yarışlarından üzü ağı çıxır və dünyanın aparıcı musiqi kollektivlərinin önündə çıxış edir. Bələ ki, Azərbaycan tərnda milli musiqi sənət inciləri ilə yanaşı, Azərbaycan, rus, Qərbi Avropa bəstəkarlarının ən yaxşı əsərləri səslənməkdədir.